

Основен състав на престъплението против осигурителната система /чл. 255б, ал. 1 НК/

Нина Джурова

Main corpus delicti of the crime against the insurance system: The article describes the new moments of the criminal legislation and more specifically – crimes in the Insurance system. The practice of the employers trying to hide their obligatory payments from the government has brought the matter to discussions, which came out with different statements. Eventually, the new article is in force and it is about to show its efficiency. This work will enlighten the main problems of the new incorporated criminal action.

Keywords: Criminal act, Social insurance, Health insurance, Contribution, Social security code

От 1 януари 2015 г. в особената част на Наказателния кодекс /НК/, е въведено ново престъпление – укриване на задължителни осигурителни вноски в големи размери /чл. 255б НК/. Криминализацията на тази дейност /включена и в последния законопроект за нов НК/ беше предмет на сериозни предварителни дискусии. Изразяваха се разнопосочни мнения относно това трябва ли изобщо да се обявява за престъпление невнасянето на задължителните осигурителни вноски и ако да, то по какъв начин да стане това. Логично, синдикатите изразиха одобрение спрямо новото престъпление, но бизнесът беше резервиран. В крайна сметка се стигна до компромис и редакцията, която се прие, беше различна от тази в законопроекта за нов НК, но целта остана същата - да се отговори в максимална степен на интересите на обществото и да се обхванат възможно най-широк кръг от задължени лица и начини за осъществяване на изпълнителното деяние.

Макар и съвсем нов чл. 255б НК се отнася до едни от най-разпространените в България общественноопасни деяния във финансовата сфера. За съжаление, не са малко работодателите, самоосигуряващите се лица или други юридически лица и организации, които укриват задължителни осигурителни вноски. Все още е рано да се говори за съдебна практика по престъпленията против осигурителната система, но ако се съди от практиката на административно-наказателното производство, то и наказателното не би имало голям успех, освен ако контролът върху трудово-осигурителните отношения не бъде качествено повишен. Разкриването на тези престъпления е силно затруднено поради различни причини. Една от тях е нежеланието за съдействие от страна на работниците и служителите. Тук определена роля играят и специфичните трудови взаимоотношения, които в по-малките предприятия и организации нерядко са приятелски. А това само по себе си предполага, че макар и ошетени, работещите по-скоро не биха навредили на своя неизправен работодател. Общ мотив за несъдействие, обаче, е страхът, че ако помогнат за разкриване на това деяние, работниците и служителите ще бъдат освободени от работа. Това означава, че дълго време няма да могат да намерят друг работодател или дори и да намерят, няма да получат същата длъжност или същата заплата. За това спомага, разбира се, високият процент на безработица в страната, както и стагнацията. Те налагат на хората да се примиряват с положението на работещи в сивата икономика, без да имат практическа възможност да отстояват своите интереси. От друга страна, работодателите са предразположени да предлагат относително еднакви условия на работа със съзнанието, че ако някой работник или служител не е доволен и напусне, на негово място ще дойде друг.

Съществена причина за укриване на задължителните осигурителни вноски е недоверието и разочарованието на хората от пенсионната ни система. Финансовото положение на днешните пенсионери демотивира трудещите се да внасят в държавния бюджет всички дължими осигурителни суми, които след време ще се

получават като пенсия. Така работниците и служителите предпочитат да получават повече пари като трудово възнаграждение, вместо да чакат до времето на пенсиониране.

В теорията са изразени различни становища против криминализацията на този вид деяния. Според Българската стопанска камара, работодателят като главно отговорно лице в случай на укриване на задължителни осигурителни вноски, се ощетява. Други твърдят, че попълненията в бюджета биха намалели при положение, че наказателната отговорност ще погълне административно-наказателната. Тогава наложените глоби по наказателен ред биха се събирали по-трудно, защото е необходимо повече време за влизане на присъдата в сила. В резултат на първото възражение, за субект на престъплението вече е посочен не работодателят, а всяко наказателноотговорно лице. Относно второто твърдение, че по този начин бюджетът ще бъде ощетен, това възражение не може да се приеме за основателно, защото административните нарушения също са трудно установими и бюджетът се ощетява така или иначе, поради непостъпване на дължимите парични средства.

Масовата практиката по укриване на осигурителни вноски, логично доведе до криминализиране на това деяние. Санкционирането само по административен ред няма нужния респектиращ ефект за всички работодатели. Много лица предпочитат да платят наложената им административна глоба или имуществена санкция, когато нарушението им бъде установено, защото междувременно спестяват много повече пари от неплащането на задължителните осигурителни вноски. Отделно от това се разчита на това, че нарушението няма да бъде разкрито изобщо.

Например, за един нает работник или служител на минимална работна заплата, която в моментна е 380 лв. се дължат работнически и работодателски задължителни осигурителни вноски, които са приблизително 130 лв. Това означава, че всеки месец до установяване на нарушението, работодателят си спестява по 130 лв. за работник на минималната заплата. Съгласно чл. 349, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) размерът на административната санкция за това нарушение е от 100 до 2000 лв. за виновните лица и от 500 до 2000 лв. за юридическите лица и едноличните търговци. Тоест, ако за първо нарушение се наложи минимумът на наказанието, той не е съизмерен със сумите, които работодателят избягва да внесе всеки месец. Въпреки това, е по-скоро изключение, че субектите на нарушението ще очакват евентуалната проверка без притеснения и при явно незначитане на разпоредбите. В повечето случаи, дори и да не бъде наложена глоба или имуществена санкция, работодателят ще получи предписание да внесе в срок забавените суми, които макар и с 3-годишна давност, също биха били внушителни. Ако се добави и наложена глоба, излиза, че работодателите биха предпочели да изплащат всичко в срок. Но тъй-като повечето от тях не са склонни да внасят изцяло или частично задължителните осигурителни вноски, то в масовия случай ще се прави всичко за избягване тяхното установяване и плащане.

Разбира се, в дадените примери само условно разглеждаме работодателят като потенциален субект на престъплението по чл. 255б НК. Въпреки, че в самото престъпление може да има различни участници, на практика участието на съответния работодател като извършител или съучастник е най-вероятната хипотеза.

Самият от чл. 255б, ал. 1 от НК, където са инкорпорирани посегателствата против осигурителната система има следното съдържание:

Който укрие задължителни осигурителни вноски за държавно обществено осигуряване или за здравно осигуряване в големи размери, като:

1. обяви осигурителен доход в по-малък размер от действителния за осигуреното лице;
2. не подаде декларация;
3. потвърди неистина или затаи истина в подадена декларация;

4. състави или използва документ с невярно съдържание, неистински или преправен документ при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при представяне на информация пред органите по приходите;

5. унищожи или укрие в законоустановените срокове счетоводни документи, счетоводни регистри или ведомости за заплати;

се наказва с лишаване от свобода до пет години и с глоба до две хиляди лева.

На първо място трябва да се отбележи, че не всяко укриване на посочените осигурителни вноски е престъпление. За да бъде съставомерно деянието, трябва да са укривани вноски в „големи размери“, които по смисъла на чл. 93, т. 29 от НК са тези, които надхвърлят три хиляди лева. Тоест до този размер, деянието е само административно нарушение.

Видно от разпоредбата, субектът на това престъпление, както се отбеляза и по-горе, е общ - всяко наказателноотговорно лице, което укрие задължителни осигурителни вноски за държавно обществено осигуряване (ДОО) и за здравно осигуряване (ЗО). В масовия случай, това действително би бил работодателят, но отговорни могат да бъдат всички други лица, които са компетентни да начисляват и обработват заплати, като например служителите в отдел „Човешки ресурси“ или счетоводителите, служителите в аутсорсинг компания, която предоставя услуги в сферата на човешките ресурси или счетоводството, както и всеки друг /във или извън самото предприятие или учреждение/, който по какъвто и да е начин извършва съставомерното деяние. Във всички случаи, обаче, заинтересован ще бъде работодателят, тъй като спестените суми от невнесени осигурителни вноски формират за него всеки месец по-голяма печалба. Към възможните субекти трябва да бъдат споменати и самоосигуряващите се лица, които имат задължението сами да начисляват и внасят осигуровките си. Следователно, субектът на това престъпление, въпреки, че е формулиран като общ, все пак е лице, което трябва да има достъп и да обработва информация, свързана с осигурителния доход на лицата.

Най-широко разпространена практика на предприятията в България, е да се обявява осигурителен доход в по-малък размер от действителния за осигуреното лице /чл.255б, ал. 1, т. 1/. Това са така наречените „черни заплати“, които се получават неофициално. Работодателят осигурява свой работник или служител, например, на минимална заплата, но всъщност му заплаща 700 лв. По документи лицето трябва да вземе около 290 лв., за които се удържат задължителни осигурителни вноски, както от самото лице, така и от работодателя. За всичко над тази сума до 700 лв., както е в настоящия пример, работодателят, както и работникът си спестяват задължителните осигурителни вноски за ДОО и за здравно осигуряване. Тук е моментът да се цитира ал. 5 на чл. 255б НК, според която: „Работникът или служителят, подлежащ на задължително осигуряване, не носи наказателна отговорност по ал. 1 - 4, включително и за подбудителство и помагачество.“ Следователно, осигуряваното лице не е заинтересовано да поиска осигуряване на 100%, защото от една страна, за него няма предвидена наказателна отговорност, а от друга страна – то получава по-голямо възнаграждение в момента.

Вторият начин за укриване на задължителните осигурителни вноски, се осъществява чрез неподаване на декларация. Става дума за така наречените декларация 1 и декларация 6, които се подават до 25-то число на месеца след заработване на заплатата. Този вид бездействие би следвало да застрашава в голяма степен нарушителите от разкриване на деянието, защото при регистрация на трудовия договор в системата на НАП, неподадените декларации следва да се видят в системата. Въпросът тук е в работата на самата система на НАП – тя или не сигнализира за такива нарушения, или служителите не действат достатъчно ефективно при проверката за извършени такива простъпки. В практиката много често се наблюдава парадоксът, че ако не се подадат въпросните декларации, нарушението остава неразкрито, а отговорност се търси само при забавено

подаване на декларация 1 и 6. Получава се така, че ако се изпусне срока за подаване на тези декларации, по-добре да не се подават изобщо, защото при забавянето им ще последва санкция, а при неподаване, не следва нищо. При евентуална проверка, работодателят би избегнал наказателната отговорност, ако в действителност деянието е било извършено по непредпазливост, защото за да бъде налице престъпно укриването на осигуровки, то трябва да е извършено умишлено. Изводът е, че проблемът с този начин на укриване може лесно да се реши при по-строг контрол от НАП и софтуерни промени в нейната система, както и до проследяване за неизправности, извършвано от органите по приходите.

Следващата точка 3 от чл. 255б, ал. 1 от НК визира начина: „потвърди неистина или стага истина в подадена декларация”. Тук за разлика от предходната точка, въпросните декларации 1 и 6 са подадени, но тяхното съдържание не отговаря на истината. Това деяние, е последица от деянието по т. 1 – обявяване на осигурителен доход в по-нисък размер от действителния, при положение, че под „декларация” законодателят отново има предвид декларация 1 и 6. Разбира се, съставът е относим към всякакъв вид декларация, в която дадено лице би удостоверило определени факти и обстоятелства, но посочените две декларации, които удостоверяват осигурителен доход, правят логично случаят да се отнася именно до тях.

В следващата т. 4 се посочва друг начин на укриване, а именно като субектът: „състави или използва документ с невярно съдържание, неистински или преправен документ при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при представяне на информация пред органите по приходите.” Документ с невярно съдържание означава, че отразеното в самия документ, не отговаря на действителността. На практика, един трудов договор, в който месечното възнаграждение на работника или служителя е посочено в по-малък размер от действително получаваното, също се явява документ с невярно съдържание. Следователно в този случай също ще има припокриване с хипотезата по т. 1. В същото време разглежданата точка е по-широка, защото включва и действия с порочни счетоводни документи, а по третото предложение за предоставяне на информация пред НАП, може отново да се включат декларациите, които се споменаха във връзка с начините на укриване по т. 2 и т. 3, защото тези декларации се подават пред органите по приходите и съдържат определена информация.

Според легалното определение „неистински документ” (т. 6 на чл. 93 НК) е: „този, на който е придаден вид, че представлява конкретно писмено изявление на друго лице, а не на това, което действително го е съставило.” Например, ако някой се подпише на трудовия договор вместо работника или служителя той е изготвил един неистински документ. Освен трудов договор, който е, може би, най-разпространения акт за укриване, предмет могат да бъдат и всякакви съпътстващи договора документи, които са в състояние да влияят върху действителното деклариране на осигурителните вноски. В противен случай, може да се говори за извършено документно престъпление, но не и за такова против осигурителната система.

Преправен документ е този, който първоначално е бил съставен като истински, но впоследствие е претърпял промени в съдържанието, неотговарящи на волята на съставителя. Прави впечатление, че по т. 4 от чл. 255б от НК законодателят визира, че деянието е съставомерно освен при съставянето на порочния документ, но и при неговото използване, т.е. когато използващият не е участвал в самото създаване на документа.

С уточнението, че изброените порочни документи могат да бъдат създавани или използвани при упражняване на стопанска дейност, при водене на счетоводство или при предоставяне на информация пред органите по приходите, НК дава много широк спектър от хипотези, които имат отношение към изпълнителното деяние. На практика всички документи, съпътстващи едно досие на работник или служител могат да бъдат опорочени при тяхното първично създаване или впоследствие да

бъдат престъпно използвани. За укриване на задължителни осигурителни вноски способстват най-вече трудовият договор, допълнителните споразумения към него или документи, които се подават по електронен път – декларация 1 и 6, защото тези документи съдържат данни за осигурителния доход на работника или служителя.

Точка 5 на чл. 255б, ал. 1 от НК указва, че като възможно за укриване е субектът да: „унищожи или укрие в законоустановените срокове счетоводни документи, счетоводни регистри или ведомости за заплати”. Тук отново става въпрос за начин на укриване на данни за осигурителния доход на лицата, но чрез такова въздействие върху документите, което ги прави напълно негодни за употреба или лицето ги поставя на такова място, което е неизвестно за други хора. Така например, работодател може да унищожи разходните касови ордери или квитанции, за по-голямо трудово възнаграждение от това, което работниците или служителите получават по силата на трудовия договор. Може и да укрие въпросните документи, за да не бъдат намерени от проверяващите органи. В много случаи, обаче това ще бъде съпътствано отново със съставяне на порочни документи по т. 4, защото при евентуална проверка от Инспекцията по труда или прокуратурата, работодателят трябва да представи цялата изискуема документация, а при неизпълнение на тези изисквания ще следват административни санкции.

За да се избегне осъществяването на изпълнителното деяние на чл. 255б, ал. 1 от НК, трябва да се акцентира най-вече на контрола върху дейността на предприятията. Важна роля за това има Главна дирекция „Инспекция по труда”, която е основният орган за проверка изправността на трудовете правоотношения. Разбира се, трябва да има съдействие и от останалите институции - НАП и НОИ, които да подпомагат на прокуратурата, за да се разкрие престъплението и да се установят нарушителите. Основният проблем, обаче, остава нежеланието на работниците и служителите да се осигуряват на реалния размер на тяхното трудово възнаграждение. Това затруднява борбата на институциите с този вид престъпления, поради липсата на съдействие от тези, които всъщност са оцетени. Важна причина за това нежелание са ниските доходи в страната, при което един работник или служител предпочита да вземе 200 лв. повече за месеца, отколкото да ги даде за осигуровки. Донякъде изходът от тази ситуация е повишаване на осигурителните прагове за всички длъжности, автоматично и на минималната работна заплата, защото ако например, един общ работник взема средно 1500 лв., той вероятно не би се интересувал, че 200 или 300 лв. се удържат от заплатата му за осигуровки. На такъв принцип е моделът на западните развити държави. Всички работници, дори и най-ниско квалифицираните са осигурени в достатъчна степен, за да се задоволят основните потребности. Като се отчете и стабилната осигурителна система и високия размер на пенсия, получавана от гражданите на тези държави, те не биха се примирили да работят без осигуровки. По този начин работодателите също са принудени да спазват осигурителното законодателство, като за тях съществува и заплахата от големи санкции. От това може да се направи изводът, че България трябва целеустремено да започне прилагане модела на тези държави, дори и със средствата на наказателното право.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Кодекс за социално осигуряване, в сила от 01.01.2000, до измененията от 11.08.2015 г.
- [2] Кодекс на труда, в сила от 01.01.1987 г., до измененията от 11.08.2015 г.
- [3] Наказателен кодекс, в сила от 01.05.1968 г., до измененията от 05.06.2015 г.

За контакти: Нина Валериева Джурова, асистент по наказателно право, катедра „Наказателноправни науки”, Русенски университет „Ангел Кънчев”, тел. 0896698374, e-mail: nina_dzhurova@abv.bg

Докладът е рецензиран.